

A változatok kérdéséről.

A változatokban eddig inkább a bomlás, széténeklés: Zersingung jelenségeit vették szemügyre. Nem lesz szükségtelen a kérdést egy ellentétes, de ugyanolyan jogosult szempontból is megvizsgálni.

Talán nem egyszer lapozza bosszankodva s unalommal az érdeklődő a különböző népköltési gyűjteményeket: egy-egy motívum, téma, stílusfordulat, sőt egész ének, mese újra és újra szeme elé került több-kevesebb változtatással. Ha még különböző vidékekről közölt változatokkal találkozunk, ez az ismétlődés nem bántja annyira, de tapasztalnia kell azt is, hogy ugyanegy tájegység, sőt ugyanegy község is dicsekedhetik ilyen — szerinte — bosszantó és lényegtelen változatával ugyanannak a témának vagy fordulatnak. Nem a népi kultúránk valaminő szegénységét, vagy gyűjtőink ügyetlenségét, esetleg túlbuzgalmát bizonyítja ez? Mi értelme van a változatok gyűjtésének, közlésének? Nem inkább takargatni való fogyatékoság-é ez a sok hasonló változat? Hiszen még a kritika is — erősítve ezt a közfelfogást — nem egyszer bírálta és bírálja a népköltési gyűjteményeket a közölt anyag «új»-sága szempontjából s kárhoztatja az ismerős változatok közlőit. Kiséreljük meg röviden kimutatni e felfogás igaztalanságát.

Ugyanis — bármennyire különösen hangozzék ez — a népköltési gyűjtemények monotonnak, szegényesnek tetsző ismétlései, változatai a népi kultúra nagy rugalmasságáról, állandóan változó, hajlékony stílusáról, benső gazdagságáról és teremtő készségéről is tanuskodhatnak. Ezek a változatok leplezik le előttünk a népi kultúra nem egy alapvonását, és rávilágítanak az európai írásos irodalomtól — amelynek alapszempontjai a könyvnyomtatás után alakulnak ki — való lényeges eltéréseire. Ha a népi művészkedéseknek akármelyik területére tekintünk is, két, határozott erővel kiütöző vonásra kell figyelmeseknek lennünk. Az egyik: a stílusnak, formálásnak, alkotásmódnak valami alapvető azonossága, valami szigorú közösségi stílusrend, amely a maga benső törvényeivel a közösség szellemének megfelelő módon formálja az alkotást. A népi kultúra stílusában a konvencióknak, a formuláknak döntő a jelentőségük: amíg az alkotás — kerüljön az valamelyik szomszédos parasztkultúrából, szivároгjon le fölülről, legyen «egyéni» alkotás — nem azonosul a közösségi stíluskonvenció szellemének megfelelően, nem akklimatizálódik, addig nem lesz élő, hatékony tagja népi kultúránknak, idegen anyag csupán. Ez a közösségi stílus őrzi a régi hagyományokat, formálja az új hatásokat és egyben alkalmat ad újabb stílusrétegek kialakulására is.

Való igaz: erről a nagy, korlátozó konvenció-, formularendszerről is tanuskodik népi kultúránk — tanuskodnak a változatok is. Balladáink ritmusában, a mesék stílusfordulataiban, népdalaink ötleteiben, a fafaragások

díszítőmotívumaiban, a cserépedények figuráiban, színezésében, a szóttesek mintáiban, a táncok szerkezetében, dinamikájában a nagy azonosság, a törvényszerű rend mellett észre kell vennünk mindig valami *egyszerit*, egy hanglejtést, színárnyalatot, vonalat, mozdulatot, amely esetlegesnek, egyszerűnek hat, amely a nagy egyezések mellett mindig a soha vissza nem térő egyénit jelenti. A népi kultúra művészkedéseiben — ennek alkotáslélektani, szociológiai okaira itt nem térhetünk ki — egyenlő erővel jelentkeznek ez a két ellentétesnek látszó erő: a közösségi stílus egységesítő, összepántoló ereje és az állandóan felvetődő egyéni javaslat, egyéni ötlet, amely színezi, gazdagítja, változatokban bővelkedővé teszi a népi kultúra alkotásait.

Már Seprődi János panaszkodott, hogy az énekmondó a következő napokon változtatásokat tesz ugyanannak a szövegnek, dallamnak a testén. Hasonló vonásokról tudósít C. J. Sharp az angol népzénéről szóló klasszikus művében, s Bartók és Kodály is felhívják figyelmünket a népi éneklésmódnak erre a sajátosságára, amely néha strófáról-strófára — pl. a Kőmives Kelemenné dallamának esetében — irracionális értékváltoztatással teszi fluktuálóvá, feszültté, gazdag ornamentikájúvá a dallamvonalat. Ezt az örökös változandóságot, hullámzást azonban nemcsak a dallamok, a szövegek is tanúsítják, s megfigyelhetjük, a népi művészkedések minden területén. Ez a változatokat teremtő variációs kedv példázza a legszembetűnőbbben a népi kultúrák és a mi európai írásos kultúránk («magaskultúra») közötti lényeges különbséget. Amíg az európai írásos kultúra megtalálta a könyvnyomtatásban a maga megrögzítő eszközét, amely elejét veszi az ilyen variációs gyakorlatnak — e kérdéssel foglalkozik irodalmi síkon Thienemann Tivadar szép könyve: *Irodalomtörténeti alapfogalmak* — és kivívtá lassan az egyéni szerzőség, az eredetiség fokozott diadalát, addig a népi kultúrában a személytelenül rejtőző egyéni kezdeményezés ezekben a változatokban tűnik elő. Így alakul a közösségi stílus és a variációs gyakorlat hatása alatt a népdal, ballada, mese, a fafaragó pásztorok, a gölöncsérek művészkedése, a dallamvonal gazdagsága, a tánclejtés-formáknak egyéni s mégis egyező változata. S így találunk a népi kultúrában egyszerre állandó egyezésekre, törvényszerűségekre s meg sem is ragadható változatokra, egyéni fordulatokra.

A változatok éppen erről a tipikus kettősségről tesznek bizonyosságot. Az írásos irodalom egyszerűsége törekvő eszközeivel megrögzítve, megmerezítve ezek a változatok jelzik a népi kultúra alkotó természetét és a népi alkotások sorsát. Jelzik a bomlás, pusztulás, alakulás, gazdagodás: az állandó változás útjait. A lejegyzés, kinyomtatás okozta merevségükben, változatlanságukban azt a hajlékonyságot, örök változandóságot és megegyezést hirdetik, amely oly gazdaggá, szinessé tette népi kultúránkat. Így igyekszik tehát a gyűjtő egy más kultúra idegen eszközeivel megragadni a megragadhatatlant, az örökké továtűnőt, amely más és más árnyalattal, jobbarrosszabbul ugyanegy stílus arculatát mutatja. Így tanuskodik tehát a változat nem a népi kultúra szegényességéről, monotonijáról, hanem inkább annak tevékeny, termő energiáiról, mindig megújuló formáiról és örök rugékonyságáról

Ortutay Gyula.

Brunsvik Teréz, a „Halhatatlan kedves.“

A zenetörténelemnek még mind mai napig felderítetlen problémája, hogy kihez intézte Beethoven ismert lángoló sorait, ki volt a «Halhatatlan kedves», aki ezeket a szaggatott, szenvedélyben és szenvedésben fogant vallo-másokat sugallta. A legvalószínűbb feltevés Brunsvik Teréz grófnőre irányult, akinek családjában Beethoven a leghívebb barátságra talált. A Brunsvik név mindörökre hozzákapcsolódott a Beethovenéhez, aki maga írta fel két gyö-nyörű művének homlokára: az «Appassionata»-t Brunsvik Ferencnek, a Fis-dur szonátáját Teréznek ajánlotta. A halhatatlan kedvesre vonatkozóan azonban Brunsvik Teréznek eddig kiadatlan naplói — amiket jelenleg a Tör-ténelmi Társulat számára Czeke Marianne dr. rendez sajtó alá — sem adtak felvilágosítást. Nem bizonyítják, de nem is cáfolják a fenti feltevést, ellen-ben rávilágítanak arra, hogy milyen mély és sokoldalú szellemi kapcsolat volt az, ami Brunsvik Terézt Beethovenhez fűzte. Legelső találkozásukat Teréz maga meséli el naplójában. Édesanyjuk kívánsága volt ugyanis, hogy a Brunsvik-testvérek 1799. év tavaszán bécsi tartózkodásuk ideje alatt Beethoven-tól vegyenek zongora-órákat.

«Hónom alatt tartva a hegedű- és csellokísérettel ellátott Beethoven-szonátát, beléptem, mint egy iskolába menő kis leány — írja Teréz. — A hal-hatatlan drága Ludwig van Beethoven igen kedves volt s annyira udvarias, amennyire csak telt tőle. Néhány mondat hangzott el, de part et d'autre, azután leültetett hangolatlan zongorájához s azonnal játszani kezdtem; tisztességesen játszottam, a csello- és hegedűkíséretet pedig énekeltem. Annyira el volt ragadtatva, hogy megígérte: mindennap meglátogat bennün-ket az Arany Griff-fogadóban. Ez 1799 május havában volt. Szavának állt, de ahelyett, hogy egy óráig maradt volna, ottmaradt déltől négy meg öt óráig: sohasem ünt belé, hogy fölemelje és behajlítsa az ujjaimat, mert én megszoktam, hogy vízszintesen és kinyujtva emeljem fel. A nemes művész nagyon meg lehetett velem elégedve: mert tizenhat nap alatt egyetlen egy-zer sem maradt el. Délután öt óráig észre sem vettük, hogy éhesek vagyunk. Jó édesanyám velünk böjtölt, de a fogadó emberei felháborodtak...

Ekkor kötöttük meg Beethovennel «azt a benső, szívbeli barátságot, amely élete végéig tartott».

Ezek a napok ajándékozták meg Brunsvik Terézt és Josephint azzal a bájos 6 négykezes zongoravariációval is, amiket Beethoven «Ich denke dein» címmel a két testvérnek ajánlott.

Később is értesülünk e naplókából, hogy Teréz mennyire az elsők közé tartozott, akik felismerték Beethoven lángelméjét. Nagy szeretettel és művé-szettel játszotta Beethoven zongora-szonátáit, énekelte dalait, amiket nővérei rögtön megküldenek neki Bécsből.

Kérdjük, hogy nekünk, utókornak, csakugyan olyan fontos volna az a tudat, hogy Teréz éppen a «halhatatlan kedves» címen tartozott a beethoveni művészet ihlető forrásai közé? Mert hogy ezek közé tartozott, az már az eddigiékből is kiviláglik. Igen érdekes azonban, hogy Beethoven viszont Terézt egy vers írására ihleti, midőn utóbbi feleletet ír arra a Matthison-versre, amit Beethoven «Andenken» címmel megkomponált s ami talán legerősebb szubjektív bizonyítéka volna egy barátnál is melegebb kapcsolatnak. Éppen

eme különös érdekessége miatt itt közöljük Teréz versét. (T. Szent-Tamási Alma fordítása.)

*Reád emlékezem, ha rámragyog a reggel,
Reád, ha nappalom szelíden elpihen,
S ha jó az éj boldog és dús álomsereggel,
Reád emlékezem.*

*Reád emlékezem, kegyében az örömnnek,
Reád, ha csönd s szenvedéssel rejtezem,
Reményeim, ha strva elköszönnek,
Reád emlékezem.*

*Reád emlékezem, míg életet lehelvén
Lelkem eszmélni tud és verni a szívem,
S ha egyszer meghalok, ó, túl a föld keservén
Reád emlékezem.*

Prahács Margit.

---

*A zene a legszimbolikusabb művészet, mert benne forma és tartalom,
jel és jelentés kezdettől fogva egyek, tökéletesen fedik egymást. KASSNER.*

* * *

A zene magasabb kinyilatkoztatás, mint minden bölcsesség és filozófia. BEETHOVEN.

* * *

A dolgok magukban sohasem szépek, csak mi tehetjük azokká. Azok az igazi művészek, akik úgy eltávolodnak a valóságtól, hogy abból már sokat nem látnak, vagy sokat hozzá kell tenniök, hogy még láthassák őket. NIETZSCHE.

* * *

Sohasem látná meg szemünk a napot, ha maga nem volna napszerű, sohasem látná meg lelkünk a szépet, ha maga nem volna szép. PLATON.

* * *

Sohasem minket csálnak meg, mindig mi csaljuk meg önmagunkat. GOETHE.

* * *

Mindig csak a multból élünk és ezen a multon megyünk tönkre. GOETHE.

* * *

A művészet anélkül, hogy az erkölcs szolgálatában állna, mélyesen erkölcsös. PAULER.